

Владислав Грабовий,
юрист ДФС України

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ НОРМ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В КК УСРР 1922 Р.

Розглянуто причини прийняття КК УСРР 1922 р. та проведено розрахунки кількісних характеристик статей, які регламентують відповідальність за злочини проти власності. Зазначено, що кодифікований акт характеризувався значним діапазоном санкцій, які коливалися від штрафів розміром 100 крб. золотом до вищої міри покарання, що дозволило побудувати сходи покарань за злочини проти власності. Показано несистемний характер викладення КК УСРР 1922 р., у якому такі злочини містилися в трьох Розділах – II, IV, VI, з яких найбільша сума знаків припадала на Розділ VI, що складало 9,57% від загальної кількості знаків акта.

Ключові слова: Кримінальний кодекс УСРР 1922 р., покарання, штраф, конфіскація майна, юридична відповідальність, вища міра покарання.

Грабовий В.

Количественные показатели норм юридической ответственности за преступления против собственности в УК УССР 1922 г.

Рассмотрено причины принятия УК УССР 1922 г. и проведено расчеты количественных характеристик статей, регламентирующих ответственность за преступления против собственности. Зазначено, что кодифицированный акт характеризовался значительным диапазоном санкций, которые колебались от штрафов в размере 100 руб. золотом до высшей меры наказания, что позволило построить лестницу наказаний за преступления против собственности. Показано несистемный характер изложения УК УССР 1922 г., в котором такие преступления находились в трех главах – II, IV, VI, из которых наибольшая сумма знаков пришлась на Раздел VI, что составило 9,57% от общего количества знаков акта.

Ключевые слова: Уголовный кодекс УССР 1922 г., наказание, штраф, конфискация имущества, юридическая ответственность, высшая мера наказания.

Graboviy V.

Quantitative indicators of the norms of legal responsibility for crimes against property in the Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1922

The article discusses the reasons for adopting the Criminal Code of the USSR in 1922 and makes calculations of the quantitative characteristics of articles regulating responsibility for crimes against property. The codified act was characterized by a significant range of sanctions, ranging from fines of 100 carbs. gold to a higher degree of punishment, which made it possible to build a staircase of punishment for crimes against property. The non-systematic character of the statement of the Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1922 was shown, in which such crimes were contained in three Sections-II, IV, VI, of which the largest sum of marks belonged to Section VI, which was 9,57 % of the total number of signs of the act.

Keywords: the Criminal Code of the USSR in 1922, punishment, fine, confiscation of property, legal liability, the highest degree of punishment.

Актуальність теми дослідження пов'язана з різким погіршенням криміногенної ситуації в сучасній Україні. Підвищену небезпеку зазначені злочинні діяння становлять у період соціально-політичних та економічних трансформацій, тобто під час переходу суспільства від однієї системи управління до іншої, що супроводжується кризовими явищами у сфері економіки, а також переоцінкою цінностей у системі майнових відносин. Серед загальної кількості правопорушень основне місце посідають злочини проти власності, кількість яких загрожує національній безпеці країни. Так, у 2015 р. на розгляді загальних судів знаходилось майже 300,1 тис. кримінальних справ, з яких приблизно 120,3 тис. – справи про злочини проти власності, а в 2016 р. у судах знаходилось вже 592,6 тис., а кількість справ стосовно злочинів проти власності склала 362 тис. Така сумна статистика загрожує нормальному функціонуванню економіки, соціальної сфери, завдає шкоди суспільству та становить небезпеку життю та здоров'ю громадян. З іншого боку, вчиненням такого роду діянь порушуються відносини власності, що є економічною основою функціонування суспільства та запорукою його розвитку. Причиною такого стану речей є недостатній рівень ефективності чинного законодавства та неналежне виконання працівниками правоохоронних органів своїх обов'язків,

а також відсутність дієвої системи запобігання злочинам і відповідальності за їх скоєння. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є звернення до історичного досвіду, накопиченого в різні історичні часи. З цієї причини не випадковим є інтерес до правового регулювання відповідальності за злочини проти власності в КК УСРР 1922 р. [1].

Теперішній та тодішній історичні періоди мали багато спільних рис у вигляді різкого збільшення злочинності, неврегульованості багатьох аспектів участі держави в охороні права власності, наявності різноманітних видів власності та неузгодженості між собою прийнятих нормативно-правових актів.

Аналіз публікацій показує, що в більшості випадків цій проблемі приділялась побіжна увага при розгляді загальних питань історії держави і права та кримінального права. До числа таких досліджень належать праці В. В. Галуцького, О. А. Герцензона, Є. В. Додіна, А. І. Єлістратова, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. Г. Лихолоба, В. З. Лукашевича, В. М. Марчука, М. І. Панова, А. А. Піонтковського, А. О. Рябченка, В. М. Савицького, В. В. Цветкова, В. І. Шаповала, М. Д. Шаргородського, В. К. Шкарупи та ін. Фрагментарно КК УСРР 1922 р. досліджувався в працях Л. В. Багрій-Шахматова, А. С. Беніцького, І. Й. Бойка, О. В. Волох, К. Б. Марисюка, І. Б. Усенка, П. Л. Фріса.

Метою роботи є дослідження особливостей кримінальної відповідальності за злочини проти власності в КК УСРР 1922 р., проведення їх кількісного аналізу та побудова сходів покарань.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що кримінальній відповідальності за злочини проти державної власності в радянський період завжди надавалось особливе значення у порівнянні з іншими видами злочинів. Причина такого підходу полягає в тому, що це питання посідало одне з провідних місць в марксистсько-ленінській ідеології та знаходило відображення в правовій політиці радянської держави. Ця обставина пов'язана з процесом побудови соціалізму, який ґрунтувався на державній власності на засобах виробництва, виключній державній власності на землю, надра, природні копалини та інші ресурси.

На початку 20-х рр. у радянській Україні відбувся процес переходу від революційної законності, яка в реаліях була революційною «беззаконністю», до чітко сформульованих норм нового законодавства. Однією з причин таких змін стало запровадження нової економічної політики (НЕП), яка передбачала часткове повернення до приватної власності, дозволяла створення невеличких підприємств, вільну торгівлю та експорт товарів за кордон, але під пильним наглядом радянської номенклатури. Цілком зрозуміло, що такі економічні зміни вимагали прийняття цілої низки нормативно-правових актів, у тому числі Кримінального кодексу УСРР, який 23 серпня 1922 р. затвердив Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК), що діяв до 1927 р.

Рішення, пов'язані з підготовкою КК УСРР 1922 р., приймалися на І з'їзді діячів юстиції України, який відбувся 19–23 січня 1922 р. у Харкові. За даними І. Б. Усенка, значна кількість розробок стосовно цього кодифікованого акта проводилась в першій половині 1919 р. у Києві, але ці матеріали були знищені після захоплення міста денікінськими військами [2]. Повернення більшовиків до Києва дозволило продовжити роботи з підготовки кодифікованого акта, але серед радянських юристів існували дві точки зору на подальший розвиток права. Одна частина правників вважала за необхідне прийняти єдиний Кримінальний кодекс для всіх територій, які захопили більшовики. Друга частина фахівців висловлювала точку зору стосовно прийняття Кримінального кодексу, який діяв би лише на території союзних республік, у тому числі в радянській Україні. Значний інтерес викликає та обставина, що тодішній нарком зі справ національностей, а з 3 квітня 1922 р. – Генеральний секретар ЦК ВКП(б) Й. В. Сталін висловився за надання радянським республікам, які входять до складу СРСР, ознак незалежних та суверенних держав, що означало прийняття ними конституцій, кодифікованих актів, законів та інших видів нормативно-правових актів.

Особливістю КК УСРР 1922 р. була та обставина, що за його основу був взятий Кримінальний кодекс РСФРР. Доказом цього положення є однакова нумерація та збіг змісту статей, а також та обставина, що дія КК УСРР, так само як і КК РСФРР, була поширена на злочини, вчинені до його видання. Як зазначає П. Л. Фріс, автори радянських кримінальних кодексів змінили традиційну назву, яка використовувалась у дореволюційному законодавстві, – «Уложення» на термін «кодекс», що мало за мету показати відсутність зв'язку між імперським та новим радянським кримінальним правом [3, с. 93].

При виконанні цього дослідження була використана методика, яку запропонували О. Л. Копиленко та Б. В. Кіндюк, що ґрунтується на розрахунках кількості знаків у окремих статтях, розділах, частинах кодифікованого акта, що дає можливість порівняти між собою складові різних актів [4].

Кримінальний кодекс поділяється на Загальну частину, що складається з п'яти розділів, статей 1–56, 15 609 зн., та Особливу частину, до якої ввійшло вісім розділів, статті 57–227, 51 814 зн. У Загальній

частині визначаються межі дії Кримінального кодексу, загальні засади застосування покарань, призначення міри покарання, роди і види покарань та інших засобів соціального захисту, порядок відбування покарань.

Особливістю кодифікованого акта є система покарань, які використовувались у КК УСРР 1922 р.: позбавлення волі, примусові роботи, конфіскація майна, штраф, обмеження прав, умовне засудження, звільнення від посади, громадський осуд, вигнання за межі України на конкретний строк або безстроково, а також покладання обов'язків відшкодування збитків. Кодекс визначав найвищу міру покарання у вигляді розстрілу, але забороняв її застосування до осіб, які не досягли на момент учинення злочину 18 років, вагітних жінок та душевнохворих. Як зазначає А. С. Беніцький, цей кодифікований акт відзначався наявністю розвитку законодавчих положень стосовно відповідальності за переховування злочинця, недонесення про злочин, потурання злочину, що значно розширювало межі відповідальності кодифікованого акта [5]. Злочини проти власності були зафіксовані в ч. 2 ст. 106 Розділу II «Урядові (службові) злочини», у ст.ст. 127, 128, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 139, 139¹, 140, 141 Розділу IV «Злочини господарські» та у ст.ст. 180–199 Розділу VI «Майнові злочини», тому розгляд особливостей кримінальної відповідальності за порушення прав власності та кількісні показники таких статей доцільно розглядати щодо кожної з них.

Злочини, пов'язані з власністю, знайшли своє відображення в ч. 2 ст. 106 («Перевищення влади»), яка передбачала позбавлення волі на строк не нижче трьох років, а за особливо обтяжуючих обставин – вищу міру покарання. Стаття складається з 351 зн. та складає 0,52% від загального обсягу матеріалу.

Розділ IV Особливої частини КК «Злочини господарські» складається з 16 статей та 2952 зн. (4,38%), які доцільно розглядати, виходячи з принципу «пом'якшення» санкцій. Так, найбільш суворими були ст. 127 «Недбайливе використання керуючим державним підприємством робочої сили» та ст. 128 «Безгосподарське ведення особами, які стоять на чолі державних установ або підприємств, дорученої їм справи». За такі злочини передбачалась максимальна санкція у вигляді найвищої міри покарання, якщо такі злочини були вчинені за особливо обтяжуючих обставин. Таку саму санкцію з одночасною конфіскацією всього майна передбачала ч. 2 ст. 130 «Невиконання зобов'язань за угодою, складених з державною установою, якщо доведено злосамірний характер цих дій».

Наступною за ступенем суворості санкцією було позбавлення волі на термін не менше двох років з конфіскацією частини майна, що регламентувалось ч. 1 ст. 130, згідно з якою встановлювалась відповідальність за невиконання зобов'язань за угодою, укладених з державною установою.

Санкцію у вигляді позбавлення волі на термін не менше одного року передбачали ч. 1 ст. 127 «Недбайливе використання керуючим державним підприємством робочої сили», ст. 129 «Розтрачання орендаром наданого йому за договором державного майна у вигляді засобів виробництва» та ст. 131 «Видача завідуючим установою або підприємством продуктів і предметів широкого вжитку не за призначенням». Наступною санкцією є примусові роботи на термін до одного року, які передбачала ст. 140 «Виготовлення спиртних напоїв з метою збуту». Іншу, більш м'яку санкцію у вигляді примусової праці на термін не менше шести місяців передбачали ст. 135 «Справлення мешкальної плати з держслужбовців понад установленого розміру», ст. 136 «Порушення положень, що регулюють проведення в життя державних монополій», ст. 137 «Штучне підвищення цін на крам», ст. 138 «Спекуляція», ст. 141 «Порушення правил про торгівлю продуктами і виробами».

Аналогічним чином до Розділу VI «Майнові злочини» Особливої частини входить двадцять одна стаття (ст.ст. 180–199), які також досліджувалися в залежності від ступеня суворості санкцій. Розділ складався з 6451 зн., що становило 9,57% від загального обсягу матеріалу.

Першою за суворістю санкції є група злочинів, за скоєння яких передбачалася вища міра покарання, – п. «З» ст. 180 «Крадіжка», ст. 184 «Розбійництво», ч. 2 ст. 186 «Привласнення або рострата урядовою особою, якій надані особливі повноваження, майна або державних цінностей». Другою за ступенем суворості санкції є ст. 197 «Навмисне знищення або ушкодження будь-якого майна шляхом підпалу, затоплення, або в який інший загальнонебезпечний спосіб», за яку передбачено позбавлення волі на термін до п'яти років із суворою ізоляцією. Третьою за ступенем суворості санкції є позбавлення волі на термін до трьох років із суворою ізоляцією, передбачене ч. 2 ст. 183 «Грабування разом з надужиттям», що скоїв рецидивіст або група осіб. Четверта за рівнем суворості санкція у вигляді позбавлення волі на термін до двох років, передбачена п.п. «Б», «В», «Е», «Ж» ст. 180 «Крадіжка», ст. 189 «Підроблення так офіційних, як і звичайних паперів, документів та росписків», ст. 192 «Збут завідома не придатного насіннєвого матеріалу», ст. 194 «Здирство», ст. 195 «Здирство, сполучене з загрозою оголосити ганьблячі потерпівшого відомості або повідомити владу про протизаконні його вчинки», ст. 197¹ «Навмисне ушкодження майна залізничного, водного та повітряного транспорту або майна телеграфного та телефонного».

По кожному з цих розділів були виконані розрахунки кількості знаків у статтях, які встановлювали відповідальність за майнові злочини. У Розділі II «Урядові (службові) злочини» кількість знаків 351, чи 0,52% від загальної кількості матеріалу, у Розділі IV «Злочини господарські» загальна кількість знаків склала 2952, чи 4,38%, у Розділі VI «Майнові злочини» даний показник склав 6451 зн., чи 9,57%, тобто найбільшу увагу законодавець приділив Розділу VI.

Серед статей кодифікованого акта найбільша кількість знаків припадає на ст. 180 «Крадіжка» – 1674, характерною особливістю якої є складна конструкція у вигляді диспозиції та восьми видів санкцій – «А», «Б», «В», «Г», «Д», «Е», «Ж», «З». Досліджуючи зміст цієї статті, необхідно зазначити, що законодавець відзначає просту крадіжку, якою визнається таємне, без застосування будь-яких технічних прийомів викрадення майна, а також кваліфіковану, якою визнається така крадіжка, що вчинена із застосуванням знарядь або інструментів чи інших технічних пристроїв і прийомів, або яку вчиняє особа, котра займається крадіжками як професією, або коли викрадене було свідомо необхідним засобом існування потерпілого. Відповідальність за просту крадіжку в приватної особи встановлювалась у вигляді примусових робіт на термін до шести місяців або позбавлення волі на термін до шести місяців. У разі, якщо проста крадіжка була скоєна з державних або громадських установ і складів, то санкція ставала більш суворою та передбачала позбавлення волі на термін до одного року або примусові роботи на той самий термін. За наявності спеціального суб'єкта проста крадіжка каралася позбавленням волі на термін не нижче одного року, а щодо особи, яка завідомо об'єктом зберігання майна або охороняє його, – позбавленням волі на термін не нижче двох років із суворою ізоляцією. У разі розкрадання майна з державних складів, вагонів, суден та інших сховищ, вчинюване систематично, або в особливо великих розмірах, або відповідальною посадовою особою, – позбавлення волі на термін не нижче трьох років або вищою мірою покарання.

Новацією Кримінального кодексу є відповідальність за посягання на чужу інтелектуальну власність або чужу власність у вигляді товарних чи інших знаків або найменувань. Так, ст. 198 передбачала кримінальну відповідальність за самочинне користування з корисливою метою чужим винаходом або привілеєм, а ст. 199 – за самочинне користування з метою недобросовісної конкуренції чужим товарним знаком, фабричним або ремісничим знаком. Згідно з проведеними розрахунками, другою за кількістю знаків є ст. 130 «Невиконання зобов'язань за угодою, складених з державною установою», яка складається з двох частин та має 640 зн., а третьою – ст. 197¹, яка також складається з двох частин та має 480 зн. Таке розподілення обсягу матеріалу показує, що в кодифікованому акті серед статей, присвячених майновим злочинам, найбільша увага приділялась крадіжці, яка зафіксована у ст. 180 КК УСРР 1922 р.

Наступним етапом дослідження є побудова сходів покарань, виходячи з раніше встановленої жорсткості санкцій, передбачених за майнові злочини. В історії кримінального права перша спроба побудови сходів покарань пов'язана з проектом «Кримінального Уложення», яке розроблялося з 1813 р. у Російській імперії. Під сходами покарань дореволюційні правники розуміли таку систему, в якій усі роди покарань поділені на види і ступені за порівняльною вагою та розташовуються в послідовному порядку. Практичну реалізацію моделі сходів покарань дореволюційні юристи створили на підставі норм «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р., яке передбачало значну кількість покарань від заслання до Сибіру до позбавлення волі на значний термін. У радянські часи кримінально-правова наука відмовилася від використання сходів покарань і це питання лише зрідка розглядалося в наукових дослідженнях, присвячених історії держави і права та історії кримінального права. Згідно із зібраними в праці даними, були побудовані сходи покарань за майнові злочини, які знайшли відображення в КК УСРР 1922 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Сходи покарань за майнові злочини в КК УСРР 1922 р.

Вища міра		До п'яти років		До трьох років		До двох років		До одного року		До шести місяців	
N	Σ	N	Σ	N	Σ	N	Σ	N	Σ	N	Σ
7	3 638	1	175	1	216	5	1 240	10	2641	9	1 940

N – кількість статей;

Σ – сума знаків.

Розгляд сходів покарань показує, що найбільша кількість статей – 10 – припадає на таку міру відповідальності, як позбавлення волі на термін до одного року, яка складається з 2641 зн. (табл. 1). Найбільший обсяг матеріалу за кількістю знаків припадає на градацію «вища міра покарання» – 3638 зн. Найменший

обсяг матеріалу пов'язаний з такою мірою відповідальності, як позбавлення волі на термін до п'яти років, що становить одну статтю, або 175 зн. Побудовані сходи покарань показують суворість санкцій, які регламентуються кодифікованим актом з причини того, що кількість, умовно кажучи, «м'яких» санкцій була дуже обмеженою. Наприклад, позбавлення волі на термін до шести місяців регламентувалося лише в дев'яти статтях, які склали 1940 зн. Такий результат збігається з точкою зору А. С. Беніцького, який доводить карально-репресивний характер даного кодифікованого акта [5, с. 205].

Розгляд змісту статей, за які передбачалася вища міра покарання, показує невідповідність жорсткості даної санкції змісту скоєного злочину. Наприклад, п. «З» ст. 180 «Крадіжка» регламентує застосування вищої міри покарання за крадіжку з державних складів, вагонів, суден та інших сховищ, що тривала систематично, або її заподіяли відповідальні службові особи, чи при особливо значних розмірах вкраденого, що більш доцільно могло бути замінено відшкодуванням заподіяних збитків (табл. 1).

За змістом проведеної роботи можна зробити такі висновки.

1. Найбільша кількість знаків, яка є показником уваги законодавця, містилася в Розділі VI – 6451 зн., що складало 9,57% від загального обсягу матеріалу. 2. Характерною рисою кодексу було широке використання за злочини у сфері охорони власності вищої міри покарання, передбаченої в семи статтях цього акта, яка не відповідала тяжкості скоєних злочинів та їх соціальній небезпеці. 3. Побудова сходів покарань дозволила показати малу кількість статей, які передбачали м'які міри покарання, в порівнянні з більш жорсткими санкціями, зафіксованими в кодифікованому акті.

Список використаної літератури

1. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922. Харьков : Госюриздат, 1922.
2. Первая кодификация законодательства Украинской ССР // Усенко И. Б. / АН УССР; Институт государства и права. К : Наукова думка, 1989. – 120 с.
3. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України / П. Л. Фріс – К. : Атіка, 2005. – 124 с.
4. Копиленко О. Л. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права // О. Л. Копиленко., Б. В. Кіндюк // Юридична Україна. – 2016. – № 7–8. – С. 4–12.
5. Беніцький А. С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з Кримінальним кодексом УССР 1922 і 1927 рр. // А. С. Беніцький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 4. – С. 197–206. – (Сер. юридична).

References

1. Ugolovnyiy kodeks USSR [The Criminal Code of the Ukrainian SSR]. (1922, 23 August). Xarkov: Gosyurizdat [in Russian].
2. Usenko, I. B. (1989). Pervaya kodifikatsiya zakonodatelstva Ukrainskoy SSR [The first codification of the legislation of the Ukrainian SSR]. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
3. Fris, P. L. (2005). Naris Istoriyi kriminalno-pravovoyi politiki Ukrayini [Essay on the history of Ukrainian criminal law]. Kiyiv: Atika [in Ukrainian].
4. Kopilenko, O. L., Kindyuk, B. V. (2016). Teoretichni zasady vikoristannya kilkisnih pokaznikiv u doslidzhenнях pam'yatok prava [Theoretical principles of the use of quantitative indicators in the research of monuments of law.]. Yuridichna Ukrayina - Legal Ukraine, 7–8, 4–12 [in Ukrainian].
5. Benitskiy, A. S. (2013). Vidpovidalnist za prichetnist do zlochynu ta spivuchast u zlochyni zgidno z Kriminalnim kodeksom USSR 1922 i 1927 rr. [Responsibility for involvement in a crime and complicity in a crime under the Criminal Code of the USSR in 1922 and 1927]. Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav Scientific herald of Lviv State University of Internal Affairs. Seriya: Yuridichna – Law series, 4, 197–206 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.12.2017.